

beri rendfokozati reform előtti (addig gyakorlatilag a csehszlovák hadseregét használta tovább a fiatal szlovák állam) és utáni megnevezések, erre azonban a szerző nem utal.

Feltétlenül szót kell ejteni a rendkívül gazdag képanyagról (összesen 150 fotó) és a hozzájuk tartozó pontos, informatív feliratokról. B. Stenge Csaba elképesztően nagy gyűjteményéből mind kiválogatta azokat az archív felvételeket, amelyek még érdekfeszítőbbé teszik munkáját. Ezek alól csak egy kivétel van: a IX. függelék (addig egyébként a képek blokkja mindig az adott fejezet után következik, szorosan kapcsolódva az ott közölt témához), ahol az 1939. márciusi harcokban résztvevő 1/1. vadászpilótaszázad 1941. nyári, felsőábrányi fotóira bukkanunk. Láttukon az olvasó óhatatlanul arra gondol, hogy azokat a különben gondos történész a „süssük el ezeket is valahová” elv alapján biggyesztette a könyv végére. A 64. és a 65. oldalak között találunk még egy négy lapból álló, számozatlan részt, ahol a konfliktus során repült típusok (CR-32, Ju-86K-2, He-46E-2, He-70K, Letov S.328, Avia B.534) izléseles, valóságghű színes grafikái láthatók.

Bátran állíthatjuk, hogy a szerző teljesen feldolgozta a téma létező s egyébként viszonylag számottevő magyar irodalmát, de ismeri a nyomtatásban megjelent szlovák tanulmányokat és könyveket is. Nagy mennyiségű eredeti iratanyagot, naplót és visszaemlékezést is felhasznált az írás során, ezek zöme korábban nem került nyilvánosságra. Számos interjút készített az események egykori részeseivel, tőlük és más forrásból nagy mennyiségű korabeli fényképanyagot is sikerült összegyűjtenie. Mindezeket jól használta fel alkotómunkája során. Történészként természetesen tisztában volt azzal, hogy a legfontosabb kútfők közé a levéltárakban lapuló okmányok tartoznak, de a Kárpát-medence viharos tájain ezekből maradt a legkevesebb az utókorra. Magyar vonatkozásban leginkább a Hadtörténelmi Levéltárban található kitüntetési felterjesztéseket, a Honvéd Vezérkar főnöke I. (hadműveleti) osztályának iratait, valamint a Központi Irattár személyi okmánygyűjtőit vizsgálta. Talált adatot a Magyar Nemzeti Levéltárban és a Freiburgi Katonai Levéltárban is, csakúgy, mint a szembenálló fél tekintetében a pozsonyi hadtörténelmi levéltárban. A feltárás, legalábbis ami a magyar levéltári dokumentumokat illeti, közelítőleg teljes körűnek tűnik. Nyilván vannak azért hiányok, hiszen a recensens azon résznél, amely a március 24-i légitámadásokat boncolgatja, példának okáért nem találta az egyébként bőséges jegyzetapparátusban Csány József azon hét lap terjedelmű tényvázlatát, amelyet „a 2. gépkocsizó tüzérsztyály 1. ütegének szétbombázásáról” (ez esetben egyébként a csapattest angol fordítása sem szabatos) írt, s amely TGY 3398 jelzeten 1997 óta megtalálható és kutatható a Hadtörténelmi Levéltárban.

Összességében véve azonban az angolul olvasó magyar szakemberek és érdeklődők egy igen jól sikerült, a legújabb kutatások eredményeit tükröző, a régebbi munkákból a használhatókat szintetizáló, hasznos és izléseles külső megjelenésű könyvet tehetnek fel polcaikra, ha az amazon.com-on, vagy a kiadónál leszurkolják az érte fizetendő 21 angol fontot és 95 pennyt, amely értékéhez viszonyítva abszolút elfogadható ár.

Illésfalvi Péter

RABI LENKE

ELSŐDLEGES CÉLPONTOK

Almásfüzitő és Szőny a második világháborúban

(Almásfüzitő Közég Önkormányzata, Almásfüzitő, 2014. ISBN 9789631203905)

Rabi Lenke, a komáromi Jókai Mór Városi Könyvtár helytörténeti könyvtárosának munkája az *Elsődleges célpontok* című kötet, amely Almásfüzitő és Szőny második világháborús történetét dolgozza fel. A mű több éves kutatómunka megkoronázása, amelynek során a Szerző igen tekintélyes mennyiségű információt gyűjtött össze. Ezek nagy része elsődleges forrás, tehát korabeli levéltári adatok, jegyzőkönyvek, historia domusok, valamint anyakönyvek vizsgálatán alapul, de sokat merít a korabeli szemtanúk, visszaemlékezők által adott információkból is. A végeredmény egy jól összeszedett, világosan tagolt és adatokban gazdag, szakszerű tudományos munka lett.

A kötet három nagy egységre oszlik. Az első egység első fele a két település, Szőny és az akkor még nem önálló Almásfüzitő korabeli viszonyainak bemutatását tartalmazza, úgymint közigazgatás, infrastruktúra, gazdasági és társadalmi élet, meglehetősen részletes képet festve a témáról.

Különösen fontos a két helységben működő hadiüzemekről frott fejezet rész, hiszen a települések életét, valamint térségben zajló hadieseményeket jelentős mértékben meghatározták ezek a létesítmények. A fűzitői Vacuum Oil Company finomító, a Lengyár, a timföldgyár, valamint a Magyar Olajművek Rt. szőnyi finomítója közül főként az üzemanyag-előállító telepek számítottak „elsőleges célpontnak”.

A szerző külön alfejezeteket szentelt azoknak a szervezeteknek és intézményeknek, amelyek a háborús esztendőik során meghatározók voltak a helyi lakosság számára. Ezekben röviden bemutatja a hadkötelezettség, a munkaszolgálat, a légoltalom stb. működését.

Az első rész végén a Magyarország felett 1944–1945 folyamán működő légierők ismertetését olvashatjuk, amely tartalmazza a főbb géptípus felsorolását is. Eközben egy, a visszaemlékezésekben rendszeresen felbukkanó tévedést is helyreigazít a szerző: az emlékezők nagy része a szovjet repülőgépeket rendszeresen „Rata”-ként említi (a Rata – spanyolul patkány – az I–16-os vadászgép gúnyneve volt a spanyol polgárháború idején), jöllehet 1944-re ezeket a gépeket már rég kivonták a harcoló alakulatok állományából.

Ezt követi egy gyűjtés a Komárom és Esztergom megyék területén lezajlott légi eseményekről. Ez utóbbi főként három kötet adatain alapul (*Légi háború Magyarországon felett I–II.*, *Bostonok magyar égen és földben*, és a Peter Kašák – Marian Hrodegh szlovák szerzőpáros *Konečná zastávka: Slovensko!* című műve), de a szerző igen bőszéges saját kutatással egészítette ki az adatsort. A legtöbb repülőesemény természetesen az 1944–1945-ös években történt, az azt megelőző időszakból csak néhány, ugyanakkor figyelemre méltó leírást tartalmaz a kötet ezen része. Elsőként mindjárt az 1938 októberében lezajlott légi incidensről, amely során a Duna árterét fényképező magyar Ju–52-est kísérő vadászketelék parancsnoka, Pongrácz László főhadnagy lelőtt egy csehszlovák felderítőgépet. De említhetnénk Magyar Sándor óceánrepülő 1939-es balesetét is, amikor csak nagy szerencsével tudott kimenekülni gépe roncsai közül, amely Komáromnál a nagy köd miatt a Dunába zuhant.

A mű második és legnagyobb egysége a *Háborús Krónika* címet viseli, amely Almásfüzitő és Szőny történetét tartalmazza 1941 és 1945 között, különös tekintettel, a háborúval kapcsolatos eseményekre. Az 1941-től 1944-ig terjedő időszak bemutatása meglehetősen rövid, igaz a háború szele ekkor még jobbra elkerülte a településeket. A férfiak közül viszont sokan nem tértek haza a keleti frontról. Figyelemre méltó egy 1942-es eset leírása, amelyben egy betörőt statáriálishan halálra ítélték és felakasztottak, mivel az elfogásakor légvédelmi elsötétítés ideje alatt rabolt. 1944-től azonban Almásfüzitő és Szőny lakossága egyaránt az angolszász bombázók célkeresztjében érezhette magát. Az első komolyabb légicsapás a fűzitői Vacuum Oil Company finomító ellen irányult, ezt a RAF gépei hajtották végre 1944. június 12-éről 13-ára virradó éjszaka. Az üzemek bombázása mellett a dunai vízi út elaknásítását is megkezdték a szövetségesek.

Innentől kezdve rendszeresek voltak az angolszász légierő bombatámadásai az üzemek ellen. Már az első támadások is jelentős károkat okoztak, ami komolyan befolyásolta a gyárak teljesítőképességét. A hatóságok természetesen mindent megtettek, főleg a finomítók üzemben tartása érdekében, hiszen az előállított üzemanyagra égetően nagy szüksége volt a haderőnek. Mivel a helyi munkaerő elégtelennek bizonyult a kármentesítéshez, hadifoglyokat és – részben zsidó – munkaszolgálatos alakulatokat vezényeltek a településekre, hogy az üzemek helyreállításán dolgozzanak.

A hadiüzemek és a környező lakosság számára is újabb nehézségeket jelentett az 1944. októberi nyilas hatalomátvétel, mivel a helyi pártszolgálatosok lényegében a törvények felett állva, büntetlenül tevékenykedhettek. Napirenden volt a fosztogatás, a munkaszolgálatosok zaklatása, de az üzemek munkásai sem érezhették magukat biztonságban, mivel állandó „nyomozás” folyt a kommunistagyanús elemek után. A Vaacumban működő nyilas pártalapszervezet tagjaiból besúgóhálózat szerveződött, hogy a kiemelt hadiüzemként működő finomító elleni szabotázsakciókat megelőzzék, bár a légibombázások okozta károk mellett eléggé értelmetlen lett volna bármilyen további akció.

A gyalog nyugati irányba hajtott zsidók halálmenete Szőnyt és Fűzitőt is érintette. Bár a lakosságban akadtak néhányan, akik az életveszélyt vállalva próbálták segíteni, számos deportált útja ért tragikus véget a környéken.

A légi után a földi háború is elérte a településeket 1945 márciusában. A szovjetek természetesen tisztában voltak a hadiüzemek, különösen az olajfinomítók jelentőségével, akárcsak a németek. Ennek fényében érdekes, hogy utóbbiak nem tettek előkészületeket az ipari létesítmények rombolására, talán úgy vélték, hogy a bombázásoktól jelentős mértékben megrongált üzemeket a szovjetek úgysem fogják tudni egyhamar használatba venni. A bevonuló szovjetek az üzemeket katonai parancsnokság alá helyezték, és saját szakembereik irányításával, ha jelentősen lecsökkent mértékben is, de beindították a termelést. A munkások zöme folytatta a munkát, hiszen az immár szovjet irányítású hadiüzem megélhetést és bizonyos fokú védelmet is jelentett, mivel a környéken is számos atrocitás történt a civil lakossággal szemben. A harcok polgári áldozatainak számát tovább növelték a fosztogató randalírozó szovjet katonák, a jelentős anyagi károkozásról nem is beszélve. Ennek esett áldozatául a Szőny központjában álló Gyürky-kastély, bár itt a rombolásban sajnos a helyi lakosság egy része is részt vett. A kifosztott épületegyüttesben később kórházat rendeztek be.

A kötet harmadik részét egy adattár alkotja. A szerző számos, nagyrészt általa összeállított listát közöl, főként a települések háborús személyi veszteségeiről. A mű igen értékes részét képezik azok az adatsorok, amelyek a civil áldozatok, az elesett vagy eltűnt helyi katonák, valamint a környékbeli harcokban hősi halált halt magyar német és szovjet katonák neveit és adatait tartalmazzák. A fejezet végén a zsidó áldozatok felsorolása található, külön a településről deportáltak, az itt meghalt munkaszolgálatosok, valamint azok, akik a nyugatra tartó halálmenetek során Szőnyben vagy Almásfüzitőn vesztették életüket. Az adattárat a helyben állomásozó zsidó munkaszolgálatos-századok névjegyzéke zárja.

Kritika gyanánt két dolgot lehetne megemlíteni: a kisméretű és viszonylag nehezen kivethető szövegközi képek egy részét talán szerencsésebb lett volna külön képmellékletben közzétenni, bár ennek a megoldásnak alighanem anyagi okai lehettek. A lábjegyzetekben feltüntetett források nem mindegyike található meg az irodalomjegyzékben, illetve a jegyzetelés során alkalmazott rövidítések feloldását célszerű lett volna az irodalomjegyzék végén összeszedni.

Mint ismertetésem elején már említettem, szakszerűen megírt, de ugyanakkor kifejezetten érdekes összefoglalás született. Alapvetően helytörténeti munka, ám a hadiüzemekről szóló részek szélesebb érdeklődésre is számot tarthatnak. Az *Elsődleges célpontok. Almásfüzitő és Szőny a második világháborúban* című kötet a környék története iránt érdeklődőknek kifejezetten ajánlott, de a kutatók is sok értékes információra lelhetnek benne.

Bálint Ferenc

ZOHAR SEGEV

THE WORLD JEWISH CONGRESS DURING THE HOLOCAUST

Between Activism and Restraint

(Walter de Gruyter GmbH, Berlin–Boston, 2014. 248 o. ISBN 9783110320022)

Zohar Segev, a Haifai Egyetem történészprofesszora kutatási területének, azaz az amerikai zsidóság történeke egy sokat kritizált, hányattatott korszakát vette alapos görcső alá legújabb művében, melynek címe a *Zsidó Világkongresszus a holokauszt idejében*.¹ Könyvének alcíme már rögtön előrevetíti a szerző konklúzióját, miszerint a tárgyalt amerikai zsidó szervezet az aktív cselekvés és az önmegtartóztatás politikája között ingadozott a holokauszt időszakában.

A szerző bevallott célja, hogy olyan levéltári anyagokat és rég elfelejtett sajtócikkeket vizsgáljon meg, melyek véleménye szerint új fényt vethetnek a Zsidó Világkongresszus (World Jewish

¹ Korábbi, a témához kapcsolódó munkáira lásd: Israel, the Diaspora, and Jewish Identity. Ed. by Danny Ben-Moshe, Zohar Segev. Brithon, Portland, 2007.; Zohar Segev: Amerikai cionisták Izraelben az ötvenes évek alatt: politikai szembenállás és a liberális alternatíva. *Ijunim be'tekumat Jisrael*, 12. (2012) 493–519. o. (ivrit)